

**Saydaxmedov Nigora Sulaymonovna,**

NamDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrası

katta o'qituvchisi, (PhD)

Elektron manzil: [saydaxmedovanigoraxon@gmail.com](mailto:saydaxmedovanigoraxon@gmail.com)

Tel: +99894-343-86-68

## **MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA MUMTOZ SHOIRLAR**

### **IJODINING YORITILISHI**

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada shoir Muhammad Yusuf ijodida mumtoz shoirlarni talmeh san'ati orqali yoritilishi va she'rlarida badiiy san'atning tutgan o'rni masalasida kuzatishlar olib boriladi. Ayniqsa, shoirning she'riy namunalarida mumtoz shoirlarimizga murojaatini yoki ularni o'zining ilgari surib turgan g'oyalariga maslakdosh timsol sifatida keltirganligini ko'rishimiz mumkin. Talmeh san'ati ishtirok etgan parchalar asosida Muhammad Yusufning o'ziga xos an'anaviy she'r yozish mahorati ochib berishga harakat qilinadi.

**Kalit so'zlar:** O'zbekona ohanglar, tarix, an'ana, badiiy san'atlar, talmeh, ijodkor uslubi, tarixiy shaxs nomlari, asar qahramonlari ruhiyati.

**Аннотация:** в данной статье рассматривается освещение классических поэтов через искусство тальмех в творчестве поэта Мухаммада Юсуфа и роль художественного искусства в его стихах. В частности, в поэтических примерах мы можем видеть его обращение к нашим классическим поэтам или его использование их в качестве сочувственного воплощения идей, которые он выдвигал. На основе отрывков, связанных с искусством тальме, предпринята попытка раскрыть своеобразные навыки написания традиционных стихов Мухаммада Юсуфа.

**Ключевые слова:** Узбекские напевы, история, традиции, изобразительное искусство, тальмех, творческие стиль, имена исторических деятелей, психика героев произведения.

**Annotation:** this article covers the work of the poet Muhammad Yusuf on the role of classical poets in talmeh art and the role of artistic art in their poems. In particular, in poetic examples, we can see the poet's appeal to our classical poets or his citing them as a symbol of his advanced ideas. Based on excerpts involving Talmeh art, efforts are made to reveal the unique traditional poetry writing skills of Muhammad Yusuf.

**Key words:** Uzbek melodies, history, traditions, fine arts, talmech, creative style, names of historical figures, psyche of the heroes of the work.

## KIRISH

Atoulloh Husayniyning “Badoyi’u – sanoyi”<sup>1</sup> asarida quyidagicha fikrlarga duch kelamiz: arab she’riyatining ma’nosi va san’atini noziktab bilan anglaguvchilar so’zlash, tushunmoq uchun ikki narsa muhim deb hisoblaydilar: biri ma’oniy (tabiiy holda go’zal bo’lgan so’zlar: dilbar, latif) ilmi va ikkinchisi bayon (so’z qo’shib hosil qilingan so’zlar: xuddi paridek, quyosh yanglig’) ilmidur<sup>2</sup>. Muhammad Yusuf hayoti va ijodi kuzatib borar ekanmiz quyidagilarga duch keldik: “akamda shunday bir odat bo’lib, buni Hamdam tog’am to umrining oxirigacha hayratlanib gapirib yurdi. “Onam qo’liga kitob olib, ovoz chiqarib **ilmi qiroat, ilmi notiqlik, bayon** bilan o’qishni boshladi deguncha, Muhammadjon kelib, onamning quchog’iga boshini qo’yib yotar va ko’zini yumib olib, o’qishini tinglar edi. Onam o’qishni to’xtatib, nabirasiga razm solsa, darrov ko’zini ochardi-da “o’qing” der edi. Ahmad Yassaviy, Mashrab, Navoiy, Rumiylarning qancha-qancha g’azal-u dostonlari, she’rlarini eshtib, o’sha yosh bolagina holiga soatlab kitob o’qitib, ko’z yumib tinglab yotgan, yuzlab misralarni yod olgan damlari ko’z oldimga keladi”<sup>3</sup>. Bilishimizcha bu qobilyat shoirga buvisi va onasidan o’tadi. Mashrab, Nodira g’azallarini, Hoja Ahmad Yassaviy hikmatlarini **qiroat** va **sharh** bilan aytib bergan vaqtlarida tinglab lol qolar edik<sup>4</sup> – deydi shoirning singlisi.

<sup>1</sup> Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойи’ул-с-санойиъ. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1981, 34 б.

<sup>2</sup> Сатторова М. Қизғалдоқлар армоним менинг. 2022, – Н.: Машраб, 34 б.

<sup>3</sup> Сатторова М. Қизғалдоқлар армоним менинг. 2022, – Н.: Машраб, 34 б.

<sup>4</sup> Ўша китоб 13 б.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Muhammad Yusuf hayoti, ijodi va she'rlarini yoritishda "T-sxemasi", "Taqqoslash", "Tahlil" metodlaridan unumli foydalanildi.

### TAHLIL VA NATIJALAR.

Uning she'rlariga nazar tashlar ekanmiz, deyarli ko'pchilikida mavzuga monand tarzda tarixiy shaxslarga murojaatini yoki ularni o'zining ilgari surib turgan g'oyalariga maslakdosh timsol sifatida keltirganligini ko'rishimiz mumkin. Ba'zi she'rlarida esa tarixiy obraz bilan bevosita suhbat qurgandek ham bo'ladi. Binobarin, "She'riyat tarix vositasida davr muammolari yechimini axtarganda, moziy voqealari, o'tmish ma'naviy merosi, milliy an'analarga yoki tarixiy shaxslarning millat hayotida qoldirgan izlariga murojaat etadi va bulardan muhim xulosalar chiqarishga intiladi"<sup>5</sup>. "Alisher Navoiy asarlari bugun har bir xonadon uchun aziz va muqaddas"<sup>6</sup>. Uning timsolini ijodda yaratish va ilohiyona hikmatlarini olam aro targ'ib qilish shoirlarga burchdek. "Alisher Navoiyni anglash va his qilish o'zbek xalqi tarixini, madaniyatini, qalbi ehtiyojlarini, o'zligini anglash va his qilish demakdir. Shunday ekan, Navoiyni, umuman mumtoz adabiyotni bilish har bir o'zbek farzandi uchun ham qarz, ham farz"dir<sup>7</sup>. Bu da'vat qalb da'vatidir. Jumladan, Muhammad Yusuf ham o'tmishni baralla kuylagan shoir. Jumladan, Navoiy va Bobur kabi buyuk shaxslar shoirning har ikki she'ridan birida joy olgan. Buyuklarga ehtirom: tinimsiz izlanishlari, tarixni o'qib chekkan zaxmatlari evaziga, o'z qalbidagi tuyg'ularni ham, xalq dilidagi orzu-hasratlarni ham nozik va chuqur ilg'ay olgan va ularni haroratli, quyma satrlar bilan minglab yuraklarga joylagan. Buni bir so'z bilan xassoslik deb atashimiz mumkin. Shoirilar yodi qalamga olingan satrlarni "T-sxemasi" da ko'rib chiqamiz. T harfining o'ng qanotida Navoiyga atalgan satrlar, chap qanotida esa Boburga atalgan satrlar bilan tanishamiz.

| Navoiyga atalgan satrlar  | Boburga atalgan satrlar |
|---------------------------|-------------------------|
| O'tdi dunyo, ketdi dunyo, | Ketdi paymon to'lib,    |

<sup>6</sup> To'xlijev B. Alisher Navoiy va yoshlar tarbiyasi. –T.: Bayoz, 2015, 3-bet.

<sup>7</sup> Vohidov E. Bahramandlik // Haqqulov I. Zanjirband sher qoshida. – T.: Yulduzcha, 1989, 7-bet.

|                                                                                    |                                                                                      |
|------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
| Yopildi to'rt darvozasi<br>Qoldi Xayyom, qoldi Sino,<br><b>Mir Alisher</b> ovozas. | Hatto Temurdek bobosi.<br>Mangu o'chmas yod bo'lib,<br>Qoldi <b>Boburbek</b> nomasi. |
|------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|

### “Xalq bo'l elim” (92-bet)

Shoir so'z karvoninig har bir satrida Navoiy va Boburga nisbatan beqiyos mehr-muhabbat, el dardiga “kamarbastalik”, zaxmatkash va ulug' shoirlar qismatidan kuyunchak farzand ehtiromi jo'shqin ehtiros bilan uyg'unlashgan ma'no mujassami:

| “Ona tilim”                                                                                                                                                                                                        | “Nega yig'lamaysan”                                                                                                                                                 |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sen bo'lmasang nima bizga silliq she'rlar,<br>Bu dunyoda tili yo'qda dil yo'q derlar.<br>Bahoing-ku berib ketgan <b>Alisherlar</b> ,<br>Yuragimning to'ridagi so'lmas gulim,<br>Ona tilim, kechir meni, ona tilim. | Qirq yil choral go'rdan chiqmaydi<br>Bobur,<br>Chiqsa ham bag'ringa sig'maydi Bobur.<br>Hindu quchog'ida uhlaydi <b>Bobur</b> ,<br>Nega yig'lamaysan, ahli Andijon? |

### “Ona tilim” (116-b), “Nega yig'lamaysan” (117-b).

“Buyuk” musofirlikni Navoiy va Bobur kabi ulug' ijodkorlarning ko'ksini kuydirib ketgan armon sifatida qabul qiladi:

| “Marsiya”                                                                                                                                                     | “Marsiya”                                                                                                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Jaloliddin qoni jo'shdi qoningizda,<br>Umid qilib uzilmagan joningizdan.<br><b>Navoiydek</b> zotlar yotar yoningizda ,<br>Afg'on qirlarida qolgan bahodirlar. | Alvon-alvon gular yog'ar adirlarga,<br>Qo'l yetmaydi sizlar yotgan abrlarga.<br>Olis yurtda yo'ldosh bo'lib <b>Boburlarga</b> ,<br>Afg'on qirlarida qolgan bahodirlar. |

Toledoshlari kabi shoirda ham favqulodda iste'dod, jo'shqinlik, otashnafaslik bisyor edi. Unda Boburga xos xislatlar bor edi.

| “Fig'on”                                                                                                                                                | “Fig'on”                                                                                                                                                      |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Osmon to'la yulduz armonlaringmi,<br>Sening bor bisoting-dostonlaringmi?<br>Alpomish atalmish botiring qani,<br>Ulug'beking qani, <b>Boburing</b> qani? | Kulib kun chiqodur, yig'lab kun botar,<br><b>Navoiy</b> hirotida beega yotar.<br>Yuzlarin yoritar tunda oy balqib...<br>Mashrab Balx dorida turibdi qalqib... |

### “Fig‘on” (121-b)

Shoir she‘riyatini kuzatish davomida guvoh bo‘lamizki, ikki dilbar shoir Bobur va Muhammad Yusuf she‘rlari g‘oyasi, va xatto “buyuk” musofirlik taqdiri ham, hayot chiziqlarining tugash nuqtasi ham bir hil bo‘lishi kishini hayratlantiradi.

| <b>Z.M.Bobur ruboiy</b>                                                                                                                                           | <b>Muhammad Yusuf “Bobur nidosi”</b>                                                                                                                                                                                                   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Tole yo‘qki jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi,<br>Har ishniki ayladim xatolig‘ bo‘ldi.<br>O‘z yerni qo‘yib Hind sore yuzlandim,<br>Yorab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi. | Toqatim toldi oqibat,<br>Taxtni yov oldi oqibat.<br>O‘z yurtim qoldi oqibat,<br>Afg‘on ketdim daryo kechib.<br>Bog‘ishamol sayr endi –<br>Qilg‘ay chiqib g‘ayr endi.<br><b>Boburing</b> yo‘q, xayr endi,<br>Anjon ketdim daryo kechib! |

Muhammad Yusuf “Bobur nidosi” she‘rida, uning qalb qo‘rini his qilib bevosita Boburning yuqorida ilgari surgan g‘oyasini davom ettirgandek bo‘ladi. Xususan, “Ajab dunyo” she‘rida ham Navoiy va Boburga yuzlanib o‘tilgan:

Ikki buyuk shoir, ikki musofir –  
Navoiy Hirotda, Qobulda Bobur...  
Sizni o‘ylatmasmi bu jumboq, bu sir –  
Navoiy Hirotda, Qobulda Bobur...  
Uchrashishmagandi ular hayotda ,  
Yoturlar yonma – yon ikki lahadda.  
Aa nima deysiz endi, hayot – hayot-da –  
Navoiy Hirotda, Qobulda Bobur!

**(“Ajab dunyo” 22-b)**

Shoirning she‘rlarini o‘qir ekanmiz Navoiy va Boburga o‘zgacha muhabbat qo‘yganligining guvohi bo‘lamiz. Shoir nafaqat she‘rlari orasida shoirlarni xotirlab o‘tgan, balki ularning o‘ziga bag‘ishlab ham she‘rlar yozganini ko‘ryapmiz.

Navoiy, Bobur taqdiriga achinib, go‘zal baytlariga tasanno aytgan holda o‘zbek mumtoz adabiyoti vakillariga shoh baytlar yaratdi.

| Navoiyga bag‘ishlangan satrlar                                                    | Boburga bag‘ishlangan satrlar                                                                                                                   |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Oltin beshik avlodining maskanisan,<br><b>Alisherlar</b> , Ulug‘beklar vatanisan. | Hinduga musofir o‘sha,<br>Hirotdagi <b>Bobur</b> o‘sha<br>*       *<br>Ey, <b>Mirzo Boburning</b> nabiralari<br>Belbog‘ingiz qani belingizdagi. |

Inson hech qachon o‘zini o‘zi aldayolmaydi. Har qanday holatda ham vijdon ovozi so‘zini aytib turadi. Dilga murojaat vijdonga murojaatdir. Boshqacha qilib aytganda shoir qalbidagi tuyg‘ular, ongidagi fikrlar she‘rlarida aks etadi. To‘maris, Manguberdi, Ulug‘bek kabi vatan fidoyilarining nomini eslaganda dilini sog‘inch o‘rtasa, Chingizdek bosqinchi nomini tutganda mungli yig‘laydi.

“Giyoh unmay, er yig‘laydi,  
Chingiz o‘tgan joylarda.  
Ko‘ksimda bir she‘r yig‘laydi  
Chingiz o‘tgan joylarda”.

Shoirning Chingizxon emas, Chingiz deb atashining o‘zida munosabat bor. O‘tmishdagi ajdodlar oldida avlodlarning burchdorligi, ularning xotirasini aziz tutish darkorligi tarixiy siymolar misolida uqdiriladi. Ammo, zamona zayli bilan o‘shanday qilolmaganlikdan nadomat qiladi:

Bobolaring  
Dastingdan dod  
Urrib kelsa, netarsan,  
Unutding deb  
Ustingga ot  
Surib kelsa, netarsan?  
Mirzo Bobur  
Mozoridan

Turib kelsa netarsan?-

Ey dil, sen ayt!<sup>8</sup>

Bu tarix taloto'plarida bir-biriga yarog' ko'targanlar uchun, birlashish o'rniga ajralib o'zgalarga qaram bo'lib qolganlikning armonidir. Muhammad Yusuf badiiy san'atlardan nafosat uchungina emas, davr ruhini berishda ham mohirona foydalanadi. Aslida, yuksak va teran ma'nolar ifodasiga xizmat qilgan soddalik hamma murakkabliklardan balandda turadi. Chunki bunday she'rlarni birgina istak bilan yaratib bo'lmaydi. Bunday cho'qqiga Xudo bergan judayam noyob iste'dod orqaligina ko'tarilish mumkin: "Padarkushdan pana qilib Ulug'beging quchgayman...". Ha, murakkab va ziddiyatli hayot haqida bu darajadagi shaffof soddalik bilan yozish uchun shoir faqat va faqat yuksalishi kerak bo'ladi, tushishi emas! O'zbek xalq ijodi – folklorni, mumtoz she'riyatimizning ulug' vakillari – Bobur, Mashrab ijodini eslasak, aytmoqchi bo'lgan muddaomiz yanada oydinlashadi. Tarixiy shaxslarga, ona tiliga, vatanga, millatga mansub har bir narsaga e'tibori va bu ehtirom bilan baland badiiy saviyada ifodalay olgani she'rlarining ta'sirchanligini yanada oshirdi.

### **XULOSA.**

Muhammad Yusufning vatanparvarlik lirikasini xalq og'zaki ijodi, yozma adabiyotimizda yurt mavzusida bitilgan asarlarning eng yaxshi jihatlarini uyg'unlashtirgan tarzda davom etdirib, yangilagan she'rlar deyish mumkin. Bir so'z bilan aytganda Muhammad Yusuf shoir sifatida vatan haqida, xalq haqida, buyuk ajdodlar qanday yozish kerakligining yuksak namunasini ko'rsatdi. Xalqimiz keyingi davrlar mobaynida bosib o'tgan va o'tayotgan goh mashaqqatli, goh armonli, goh to'g'yonli, goh iftixorli yo'llarning manzara va ohanglari, sadolari Muhammad Yusuf she'riyatida to'la mujassamdir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

---

<sup>8</sup> Муҳаммад Юсуф. Элимда алёрим қолур. –Тошкент, 2017.

1. Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойиъул-с-санойиъ. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1981, 34 б.
2. Сатторова М. Қизғалдоқлар армоним менинг. 2022, – Н.: Машраб, 34 б.
3. То‘хлиев В. Alisher Navoiy va yoshlar tarbiyasi. – Т.: Bayoz, 2015, 3-bet.
4. Vohidov E. Bahramandlik // Haqqulov I. Zanjirband sher qoshida. – Т.: Yulduzcha, 1989, 7-bet.
5. Муҳаммад Юсуф. Элимда алёрим қолур. – Тошкент, 2017.